

УДК 338.45

Я. В. Дробот*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***В. В. Ільїнський***Державний ВНЗ «Національний гірничий університет»***НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ**

У статті проаналізовано проблеми та визначено перспективні напрямки розвитку інноваційного процесу вугільної промисловості України. Обґрунтовано необхідність створення механізму державної підтримки інноваційного розвитку підприємств вугільної галузі та запропоновані основні його складові.

Ключові слова: механізм державної підтримки інноваційного розвитку, підприємство, вугільна галузь, паливно-енергетичний комплекс, енергетична безпека

В статье проанализированы проблемы и определены перспективные направления развития инновационного процесса угольной промышленности Украины. Обоснована необходимость создания механизма государственной поддержки инновационного развития предприятий угольной отрасли и предложены основные его составляющие.

Ключевые слова: механизм государственной поддержки инновационного развития, предприятие, угольная отрасль, топливно-энергетический комплекс, энергетическая безопасность.

The article analyzes the problem and identifies promising areas of innovation process of the coal industry of Ukraine. Necessity of the state support mechanism formulization for innovative development of coal mining enterprises is substantiated, its main components are discussed.

Keywords: state support mechanism of innovative development, enterprise, coal industry, fuel and energy complex, energy security.

В сучасних суперечливих і не прогнозованих умовах розвитку світового ринку енергоносіїв паливно-енергетичному комплексу України належить виняткова роль у системі забезпечення безперебійного функціонування всіх галузей національної економіки. Виходячи з того, що паливно-енергетичний комплекс належить до магістральних напрямків розвитку української економіки, стабільний та динамічний його розвиток визначає енергетичну незалежність України. Однією з провідних складових національного паливно-енергетичного господарства є вугільна промисловість. Виключна значущість вугільної галузі для вітчизняної економіки закономірно впливає з її стратегічного характеру, оскільки саме вугілля виступає одним із видів національних енергетичних ресурсів, який реально спроможний стати надійною запорукою енергетичної безпеки країни.

Однак, упродовж останніх десятиліть вугільна промисловість України перебуває у стані глибокої затяжної депресії та невпинного загострення системних проблем, спроможних поставити під сумнів енергетичну безпеку країни. Останні гальмують її просування, суттєво стримують динаміку кількісних і якісних показників, перешкоджають налагодженню дієвих та стійких міжгалузевих зв'язків між паливно-енергетичними системами та гірничо-металургійним комплексом. Найважливішими причинами такого невтішного становища є, з одного боку, істотне ускладнення гірничо-геологічних умов вуглевидобутку, а з іншого – цілковита нерозвиненість відтворювальних процесів у галузі та вкрай незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення вуглевидобувних підприємств.

Ефективне подолання наявних труднощів є можливим за умови розробки та цілеспрямованого впровадження глибоко продуманої й змістовно виваженої інноваційної стратегії випереджувального розвитку вітчизняних підприємств вугільної промисловості.

Проблематика державної інноваційної політики та розвитку інноваційного процесу у вугільній галузі є об'єктом підвищеного зацікавлення фахової наукової спільноти. Зазначені питання широко висвітлюються в працях О. І. Амоші, А. І. Кабанова, В. Є. Нейенбурга, Я. В. Дробота, Ю. Б. Скаженик, О. Ф. Новікової, Ю. С. Залознової [1–3, 14], Є. А. Вареника [4], Ю. З. Драчук, І. М. Кочешкової, Н. В. Трушкіної [6, 9], В. С. Мешкової [11], С. М. Ілляшенка [12], Б. М. Данилишина [7], О. М. Лизунової [13], Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєвої, Б. Г. Чижевського, М. М. Шевченко [15].

Водночас, доцільно наголосити, що інноваційна діяльність завжди відзначається істотним динамізмом та перспективним характером розвитку, вимагає постійної підвищеної уваги з боку державних управлінських структур, потребує безперервного вдосконалення державного регуляторного механізму. Також слід зазначити, що в умовах сьогодення дедалі вагомішою та актуальнішою стає потреба у виробленні новітніх концептуальних підходів інноваційного розвитку вугільної промисловості, що безпосередньо зумовлено проголошенням нашою державою стратегічного курсу на інноваційний розвиток вітчизняної економіки та українського суспільства.

Мета роботи – обґрунтувати необхідність створення механізму державної підтримки інноваційного розвитку підприємств вугільної галузі та запропонувати основні складові механізму.

Україна з огляду статистичних даних 2013 року є енергодефіцитною державою, яка імпортує 75 % природного газу та 85 % нафти і нафтопродуктів; тільки вугілля є єдиним енергоносієм, яким країна забезпечена на 100 % від власних потреб. Така структура паливно-енергетичного балансу є критичною і неприйнятною з точки зору енергетичної безпеки.

У 2014 р. через військові дії на Донбасі видобуток вугілля відносно 2013 року впав більше, ніж на 22 %. За даними Міненерговугілля у 2015 р. падіння видобутку набрало ще більших темпів: за першу половину 2015 р. вуглевидобувними підприємствами України видобуто 19,4 млн. тонн вугілля, що на 21,3 млн. тонн (або на 52,2 %) менше, порівняно з аналогічним періодом 2014 р.

Станом на 01.07.2015 р. в Україні видобуток вугілля здійснюють 150 шахт, з яких 69 не працюють через бойові дії. З 90 шахт, підпорядкованих Міністерству енергетики та вугільної промисловості України, лише 35 знаходяться на контрольованій Україною території, тоді як інші 55 перебувають на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей. Із 35 контрольованих Україною шахт (які знаходяться поза зоною ведення бойових дій) працюють 24 шахти (видобувають близько 21 тис. тонн на добу), 2 шахти працюють в режимі підтримання життєдіяльності (у режимі водовідливу). Загалом, за даними Міненерговугілля, на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей знаходиться 85 шахт всіх форм власності, що становить 57 % від їх загальної кількості в Україні. З них на 60 шахтах видобувалося енергетичне вугілля, у т. ч. майже 100 % антрациту. Зменшення виробництва вугілля на Донбасі, пошкодження та знищення шахтного фонду, захоплення терористами шахт, цілеспрямована руйнація ними залізничної інфраструктури призвели до розриву виробничих ланцюгів «вугілля-електроенергія», недостатності запасів вугілля на підприємствах

теплової електрогенерації, що загрожує стабільності функціонування всієї об'єднаної енергетичної системи України, провокуючи виникнення значного дефіциту генеруючої потужності. Наразі половина теплових електростанцій в Україні відчувають гострий дефіцит вугілля, у той час, як на складах шахт, які знаходяться на окупованій території, знаходиться до 3–4 млн тонн вугілля, вивезення якого є проблематичним [5]. Найбільше занепокоєння викликає дефіцит вугілля антрацитової групи, оскільки весь видобуток антрациту в Україні сконцентрований на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей. Тобто, фактично половина наявної вугільної продукції розташована на складах двох електричних станцій, які не можуть бути використані для покриття дефіциту потужності основної частини ОЕС України. За заявою Міністра енергетики та вугільної промисловості України В. Демчишина, країні для нормального проходження опалювального сезону потрібно закупити 4 млн. тонн антрациту [8].

Ситуація з виниклим дефіцитом вугілля відображає дві реалії:

- перша – шляхом воєнних зусиль сформована тимчасова вугільна залежність України, яка, зазвичай, загострюється перед початком опалювального сезону;
- друга – традиційне вугільне лобі в Україні, що складається з донбасівських олігархів, намагається зберегти свій монопольний статус-кво [16].

Фактично Росія створила для України дві альтернативи: або дефіцит вугілля покривається за рахунок імпорту з РФ, або за рахунок закупівлі його на територіях Донбасу, підконтрольних так званим «ЛНР» і «ДНР». Вже восени 2014 р. Україна була вимушена імпортувати вугілля, зокрема з ПАР та РФ. При цьому, представники уряду заявляли, що не будуть купувати вугілля з «ДНР» та «ЛНР», бо це буде «фінансуванням тероризму» [5]. Проте, наприкінці 2014 р. українська влада підтвердила, що купуватиме вугілля з шахт, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Крім політичних факторів, що обумовлюють дефіцит вугілля для потреб національної економіки, особливу роль відіграють внутрішні технологічні проблеми, що характерні для більшості підприємств галузі.

Теперішній стан української вугільної промисловості за усіма параметрами справедливо та впевнено можна охарактеризувати як незадовільний. Наявною стала тенденція зменшення обсягів вуглевидобутку. Підприємствам вугільної галузі притаманний вкрай низький техніко-технологічний рівень видобутку вугільної сировини, висока зношеність основних виробничих фондів (80–90 %) та брак фінансових ресурсів на модернізацію останніх, слабе матеріально-технічне забезпечення [4].

В контексті перерахованого та нинішньої економіко-політичної ситуації в Україні можна констатувати, що економіка України знаходиться в стані реальної енергетичної небезпеки, навіть потенційного енергетичного колапсу.

З метою ефективного розвитку національного господарського комплексу нагального вирішення вимагає проблема ефективного вуглевидобутку, тому що в паливно-енергетичному балансі нашої держави вагомі позиції посідають природний газ, нафта і ядерне паливо. Оскільки зазначені енергоносії імпортуються з Російської Федерації та інших країн, такий стан речей становить потенційну загрозу енергетичній безпеці України. Водночас досягти радикального збільшення обсягів вуглевидобутку на сьогоднішній день не видається можливим через недостатні обсяги капіталовкладень у вітчизняну вугільну промисловість, яка має найстаріший з-поміж країн пострадянського простору шахтний фонд. Невпинне

старіння та прогресуюча деградація останнього спричиняє формування негативного балансу виробничих потужностей. Скорочення обсягів капіталовкладень має характер сталої тенденції, яка набула останнім часом загрозливих масштабів. Понад 90 % шахтного фонду вуглевидобувних підприємств більше 20 років не зазнавало бодай мінімальної реконструкції. Повільними темпами реструктуризації вугільної галузі спричинене перебування в експлуатації чималої кількості дрібних і середніх збиткових та неперспективних шахт. Загрозливих масштабів набуло зношення активної частини промислово-виробничих фондів: з семи тисяч одиниць основного стаціонарного устаткування дві третини повністю відпрацювали свій нормативний термін експлуатації і вимагають невідкладної заміни [10]. На сьогоднішній день фінансове забезпечення вугільної галузі залишається вкрай недостатнім і здійснюється, здебільшого, за рахунок коштів державного бюджету. Тобто, незважаючи на щорічне збільшення обсягів державної підтримки вугільної галузі, економічне становище вітчизняних вуглевидобувних підприємств істотно не поліпшується.

Ефективна та послідовна реалізація докорінних реформ вимагає системного опрацювання стратегічних напрямків інноваційної діяльності як на кожному конкретному підприємстві вугільної промисловості, так і на загальнодержавному рівні управління. Принципове значення для стабільного розвитку вітчизняної вугільної промисловості має успішне виконання Енергетичної стратегії України до 2030 р. та невідкладна потреба в опрацюванні та прийнятті нової інноваційної Державної цільової економічної програми «Українське вугілля» до 2020 року, оскільки програма на 2010–2015 роки не була виконана з вище зазначених причин. Передбачуване здійснення повного переоснащення новим високотехнологічним та надійним обладнанням перспективних шахт, продуктивний ресурс якого у 2–3 рази має перевищувати існуючий на сьогоднішній день, на жаль не було здійснено у визначені терміни.

Виходячи з вищевикладених положень, пропонується виокремити та викласти наступні стратегічні напрямки інноваційного розвитку української галузі вугільної промисловості:

- всебічна адаптація вуглевидобувних підприємств до ринкових умов господарювання та надання державою забезпечення належних юридично-правових гарантій для залучення недержавних інвестицій у розвиток галузі;
- послідовне впровадження конструктивної наукової складової, перманентне нарощування, комплексне та ефективне використання ресурсного забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, передусім інвестиційних ресурсів;
- раціональне використання надр за рахунок докорінної організаційно-технологічної модернізації вугільного виробництва;
- подальше покращення фінансово-економічних можливостей реконструкції шахтного фонду на основі створення повноцінних ринкових умов господарювання та підвищення економічної самостійності шахт за регулюючої участі держави;
- глибокі структурні реформи в галузі за рахунок послідовного розмежування функцій та повноважень між суб'єктами управлінського процесу на всіх ієрархічних рівнях.

Успішна реалізація стратегічних напрямків інноваційного розвитку вугільної галузі на вищенаведених поприщах вимагає невідкладного створення досконалого

максимально гнучкого механізму державної підтримки інноваційного розвитку підприємств вугільної галузі.

Економічний механізм інноваційного розвитку підприємства, на думку вітчизняних науковців [11; 13], включає відповідний порядок планування, фінансування, матеріально-технічного забезпечення, управління, інформаційне забезпечення, оцінку економічної ефективності впровадження інновацій в процес розробки продуктів виробництва, їх подальше виготовлення, організацію діяльності суб'єкта господарювання та відповідні структурно-функціональні підсистеми:

- прогнозування і планування розвитку;
- організація інноваційних процесів;
- мотивація та стимулювання інноваційних процесів;
- фінансування інноваційної діяльності;
- контроль процесу розвитку і зміни пріоритетів;
- інформаційне забезпечення.

Пропонуємий авторами цієї статті механізм державної підтримки інноваційного розвитку підприємств вугільної галузі, на відміну від економічного механізму інноваційного розвитку підприємства [11; 13], вирішує питання створення умов інноваційного розвитку підприємств вугільної промисловості, виходячи, насамперед, з позицій його забезпечення.

Такий механізм включатиме економічні, фінансові та адміністративно-управлінські важелі, законодавче забезпечення, засоби нормативно-правового регулювання, а також модель інноваційного розвитку (рис.1).

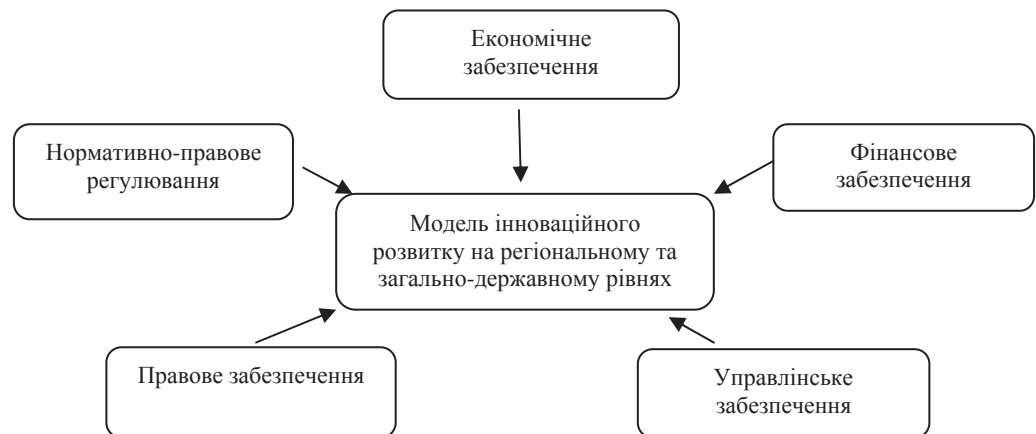

Рис. 1. Механізм державної підтримки інноваційного розвитку підприємств вугільної галузі

З огляду на те, що результативність впровадження вказаних важелів та засобів багато в чому залежатиме від фінансового забезпечення інноваційного розвитку на фоні загального дефіциту фінансових ресурсів, до складу пропонуємого механізму доцільно включити також інструментарій створення інвестиційних засад інноваційного розвитку. Інноваційна діяльність у вугільній промисловості має бути чітко сфокусована на створенні найбільш сприятливих економічних умов для сталого розвитку вуглевидобувних підприємств, істотному поліпшенні їх фінансового становища, докорінній зміні техніко-технологічного стану вугільного виробництва, максимально можливого оснащенні підприємств

вугільної галузі найсучаснішою технікою вітчизняного виробництва з масштабним впровадженням передових наукоємних технологій, покликаних забезпечити виробництво високоякісної вугільної продукції, а також інституалізації висококонкурентного вугільного ринку.

Висновки.

Пріоритетний розвиток національної вугільної промисловості як важливої складової паливно-енергетичного комплексу є дієвою та стабільною запорукою гарантування енергетичної безпеки України. Наразі стан більшості підприємств галузі вимагає докорінної зміни існуючих традиційних принципів господарювання та впровадження інноваційного управління розвитком галузі.

З метою дієвого інноваційного просування вугільного виробництва життєво необхідно розробити і впровадити механізм державної підтримки інноваційного розвитку підприємств вугільної галузі, основні складові якого запропоновано у статті.

Одночасно з впровадженням цього механізму на порядку денному гостро постає потреба у диференційованому фінансуванні шахт за рівнем їх інноваційного потенціалу, що дозволить забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів та прискорене впровадження інновацій на вуглевидобувних підприємствах України.

Бібліографічні посилання

1. Гончар М. Гібридна війна в Східній Європі. Невійсний вимір. Енергетичний компонент [Електронний ресурс] / М. Гончар, А. Чубік, О. Ішук // Центр глобалістики «Стратегія XXI». – Режим доступу : <http://geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/619-gibridna-viyna-v-shidniy-evropi-energetichniy-komponent>
2. Для отопительного сезона надо закупить 4 млн тонн антрацита [Електронний ресурс] / Демчишин РІА Новости Украина. – Режим доступу : <http://rian.com.ua/economy/20150622/369381723.html>
3. Ярема оголосив закупівлі вугілля у «ДНР» і «ЛНР» «фінансуванням тероризму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/energetics/1019214-yarema-ogolosiv-zakupivli-vugillya-u-dnr-i-lnr-finansuvannyam-terorizmu.html>
4. Вареник Е. А. Концепция развития угольной отрасли на основе кластеризации / Е. А. Вареник, Р. М. Лазебник // Уголь Украины. – 2010. – № 6. – С. 12–14.
5. Концепція розвитку вугільної промисловості України (Схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 липня 2005 р. № 236-р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2005-p>
6. Амоша А. И. Вопросы государственного регулирования инновационных процессов в промышленности / А. И. Амоша, А. И. Кабанов, В. Е. Нейенбург и др. // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер.: економічна. – 2005. – Вип. 100, № 2. – С. 4–12.
7. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28–32.
8. Антикризисное управление деятельностью антрацитовых шахт : моногр. / Амоша А. И., Дробот Я. В., Скаженик Ю. Б. и др. ; НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. – Донецк, 2006. – 84 с.
9. Вареник Е. А. Концепция развития угольной отрасли на основе кластеризации / Е. А. Вареник, Р. М. Лазебник // Уголь Украины. – 2010. – № 6. – С. 12–14.
10. Гончар М. Гібридна війна в Східній Європі. Невійсний вимір. Енергетичний компонент [Електронний ресурс] / М. Гончар, А. Чубік, О. Ішук // Центр глобалістики «Стратегія XXI». – Режим доступу : <http://geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/619-gibridna-viyna-v-shidniy-evropi-energetichniy-komponent>

11. Драчук Ю. З. Визначення чинників державного регулювання інноваційної діяльності вугільних підприємств / Ю. З. Драчук, І. М. Кочешкова, Н. В. Трушкіна // Економічний вісник Донбасу. – 2015. – № 1 (39). – С. 20–31.
12. Данилишин Б. М. Інвестиційна політика в Україні : моногр. / Б. М. Данилишин, М. Х. Корецький, О. І. Дацій. – Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2006. – 292 с.
13. Для отопительного сезона надо закупить 4 млн тонн антрацита [Електронний ресурс] / Демчишин РІА Новости Украина. – Режим доступу : <http://rian.com.ua/economy/20150622/369381723.html>
14. Драчук Ю. З. Финансовое обеспечение инновационной реструктуризации угольного производства / Ю. З. Драчук, Н. И. Новикова // Економіка промисловості. – 2006. – № 2. – С. 98–104.
15. Концепція розвитку вугільної промисловості України (Схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 липня 2005 р. № 236-р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2005-p>.
16. Напрямки формування інноваційної стратегії вугледобувних підприємств України / В. С. Мешкова // Менеджер. – 2014. – № 2. – С. 90–95.
17. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці : моногр. / за заг. ред. С. М. Ілляшенка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 82 с.
18. Лизунова О. М. Розробка механізму управління інноваційним розвитком вугільної промисловості України / О. М. Лизунова // Технологический аудит и резервы производства. – 2015. – № 5 (5). – С. 40–43.
19. Соціальний потенціал сталого розвитку: інноваційні механізми формування та використання : моногр. / Амоша О. І., Новікова О. Ф., Антонюк В. П. и др. ; ред. : О. Ф. Новікова. – Донецьк : НАН України, Ін-т економіки пром-сті., 2014. – 477 с.
20. Андросук Г. О. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Андросук Г. О., Жилиєва І. Б., Чижевський Б. Г. та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2009. – 632 с.
21. Ярема оголосив закупівлі вугілля у «ДНР» і «ЛНР» «фінансуванням тероризму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/energetics/1019214-yarema-ogolosiv-zakupivli-vugillya-u-dnr-i-lnr-finansuvannyam-terorizmu.html>

Надійшла до редколегії 08.12.2016